

POJAM »METAFIZIKE SPOZNAJE« NICOLAIA HARTMANNA

DARKO POLŠEK
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 11:165
Pregledni rad

Primljeno: 1987—02—02

Da bi se objasnilo zašto Hartmann svoju »Metafiziku spoznaje« definira tek kao nacrt (»osnovne crte«) šire ontološke problematike, u tekstu se raspravlja o najbitnijim tezama vezanim za pojam metafizike spoznaje. Radi se o zamisli »minimuma metafizičnosti«, o tezi postojanja izvjesnog broja nerješivih (metafizičkih) problema i o njihovoj filozofskoj nezaobilaznosti. Te su teze rezultat specifične metodologije (fenomenologija, aporetika, teorija) i sadržajnog stava direktne intencionalnosti prema predmetnostima (*intentio recta*). Tvrdi se da ovako zamišljena spoznajna teorija može biti samostalna, da nije nužno podvrgavati je »široj ontološkoj problematici«; nasuprot Hartmannu, čije je određenje o »osnovnim crtama« isključivi plod filozofske skromnosti.

Godine 1921. Nicolai Hartmann dovršava svoje možda najznačajnije djelo: »Osnovne crte jedne metafizike spoznaje«. U Münchenskom Kantovskom društvu, dvadeset osam godina kasnije, u predavanju posvećenom osnovnim temama vlastite filozofije, Hartmann to djelo naziva »već prvim rezultatom prodora prema jednoj novoj ontologiji«. ¹ Pri tom »Metafizika spoznaje« ni u kom slučaju nije samo spoznajno utemeljenje nove ontologije već od početka spoznajna teorija čiji su temelji ontološki i čije se provođenje može ostvariti samo »u svjetlu ontologije«.

Iz naslova djela već proizlaze tri osnovna pitanja na koja želim odgovoriti:

Zbog čega se govori o:

1. »osnovnim crtama« jedne metafizike spoznaje
2. osnovnim crtama »jedne« metafizike spoznaje
3. osnovnim crtama jedne »metafizike« spoznaje

Pretpostavka da je problem spoznaje izabrana tema djela unaprijed odgovara na moguće četvrto pitanje: zbog čega se radi o »spoznaji«.

Kako bismo odgovorili na postavljena pitanja prvo ćemo navesti konotacije koje Hartmann upotrebljava koristeći pojam »metafizike« objasniti pristup odnosno metodologiju proučavanja problema spoznaje i naposljetku obrazložiti sudove i zaključke koji su implicite bili prisutni prilikom davanja naslova navedenom djelu.

1. N. H a r t m a n n: »Systematische Selbstdarstellung« u:
N. H a r t m a n n: *Kleinere Schriften*, I tom, de Gruyter 1955

Tvorba pojma (metafizika)

Prvo razlikovanje (»privremeno fiksiran pojam«) koje Hartmann navodi na samom početku djela jest razlikovanje »trojake« metafizike:

a) Prema tom razlikovanju postoji tzv. »oblasna metafizika«, odnosno tradicionalno shvaćena metafizika (*generalis* i *specialis*), koje utvrđuju područja bftka i njihove najopćenitije rodove. Ova distinkcija danas može još ostati u upotrebi samo kao povijesno filozofska kategorija; što se pak same strukture tiče, s obzirom na upitnost fundamenata navedene podjele, valjalo bi ili potražiti nove ili ovaj pojam jednostavno napustiti.

b) Drugi vid predstavljala bi tzv. »spekulativna metafizika«. Premda se i za tradicionalnu metafiziku može reći da je spekulativna, ovu konotaciju Hartmann upotrebljava za one filozofije koje su samu diobu školskih disciplina stavile u pitanje iznalazeći jednu objedinjavajuću — kritičku osnovu. Pitanje koje predstavlja osnovu takvog razmišljanja jest: »koji su uvjeti mogućnosti spoznavajućeg i spoznatog«. Ovu formulaciju Hartmann međutim češće upotrebljava za tzv. »Systemdenkere« — Hegela, Fichtea i Schellinga nego za Kanta.

c) Treću konotaciju pojma metafizike Hartmann naziva »metafizikom problema«. »Das Problem, nach Hartmann, ist die Bedingung der Möglichkeit der Philosophiegeschichte, und es ist auch die Bedingung ihrer Wirklichkeit. In diese Geschichte fügt sich die Persönlichkeit des Philosophen wie in einen »Ort«, in dem die »Problemlinien« zusammenreffen und sich im werdenden Werk zur Einheit zusammenschließen.«² Prema Hartmannu »postoje problemi koji se nikad ne daju savim riješiti, u kojima uvijek ostaje neki neriješeni ostatak, nešto neprobajno, iracionalno.«³ Ukoliko se radi o takvim »perenirajućim problemima — ostacima«, koje ograničena spoznaja ne može riješiti, imamo posla s metafizičkim problemima odnosno s »metafizikom problema«. Ova konotacija ujedno označava onaj pojam koji Hartmann upotrebljava kao pojam »svoje« filozofije.

Nadalje, u svom spisu »Filozofska misao i njena povijest« Hartmann razlikuje dva osnovna tipa »sistematske« odnosno »spekulativne« metafizike: d) metafiziku »odozgo« i e) metafiziku »odozdo«. Ovoj analogiji podjele na racionalizam i empirizam u povijesti filozofije, Hartmann daje određenje *smjerova* sistematskog rješavanja problema. »Obje zavode, jer omogućuju poopćenje smislenih i vrijednosnih orijentacija na cjelinu ekstremnih metafizičkih potreba... Ono zajedničko u skoro svim sistemima metafizike smije biti prenošenje teleoloških principa iz sfere ljudskog djelovanja na one stvarnog događanja.«⁴ To metodološko poop-

2. I. H e i d e m a n n: »Die Philosophie N. Hartmann im Aspekt der Probleme«, u N. Hartmann: *Aufsätze*, Reclam V. Stuttgart, 1977

3. N. H a r t m a n n: *Osnovne crte jedne metafizike spoznaje*, prevod B. Despota: Naprijed, Zagreb 1976, u daljnjem tekstu »MS« str. 20

4. N. H a r t m a n n, *Aufsätze* str. 33

ćenje, pokušaj objašnjenja iz jednog principa predstavlja prema Hartmannu nelegitiman filozofski postupak. »Es zeigt sich, daß es in der Tat nicht darum gehen kann, den Systemgedanken schlechthin ad absurdum zu führen, sondern nur darum, den Absolutismus und die Grenzüber-schreitung der »Systeme« zurückzuweisen.«⁵

U »Prilogu zasnovanju ontologije« Hartmann navodi slijedeće kontekste u kojima se pojavljuje »metafizika« odnosno ono »metafizičko«:

1. metafizika prirodnih znanosti
2. metafizika duševnog života
3. metafizika u objektivnom duhu
4. metafizičko u sferi logike
5. metafizičko u etičkoj problematici
6. metafizičko u estetskoj problematici
7. metafizika povijesti
8. metafizičko u »popularnoj potrebi za cjelovitim sistematičnim objašnjenjem.

Ove »divergentne točke« u kojima se pojavljuje »ono metafizičko« problemske oblasti »metafizičkog«, ukoliko gledamo obrnutim slijedom, ne obilježavaju razne vrste metafizike, već opet metodološki označavaju granicu iza koje slijede samo uvjetne mogućnosti odgovora, odnosno objašnjenja. Ova granica mogućnosti objašnjenja neke problematike ujedno predstavlja »točku konvergencije« metafizičkih problema. »Problemske sadržine moraju negdje i same opet konvergirati, pa bilo to i daleko onkraj onoga što se daje predvidjeti na osnovi današnjeg stanja stvari. Jer to su problemske sadržine jednog te istog svijeta, i samo razlomljenost ljudskog istraživanja čini da se one pojavljuju razdvojene u relativno izolirane ogranke znanja. Umjetno izmišljeno jedinstvo neće nikad biti primjereno svijetu — već samo time što će se prirodno postojeće jedinstvo u njemu tražiti.«⁶

Metafizičko kod Hartmanna vezano je uz dvije karakteristike: uz »perenirajući karakter problema« i uz (uvjetnu) rješivost tih problema. Ukoliko je točna konstatacija I. Heidemann »da ne samo da je rješenje sadržano u problemu, nego i obrnuto, da je i problem sadržan u rješenju«, tada *philosophia prima* započinje metafizičkim, a *philosophia ultima* njime završava.

Zbog toga i u tom kontekstu Hartman govori o tzv. »minimumu« i »maksimumu« metafizike (Minimum & Maximum metaphysischer Annahme). »Minimum metafizike« pripada onom načinu filozofskog mišljenja koji sadržine problema ne preinačava u oblik koji bi pristajao unaprijed zamišljenom sistemu, već onom koji fenomenološki zadobiva najšire fenomenosko područje na kojem se tek trebaju ispitati pojedini

5. I. H a i d e m a n n, str. 214

6. N. H a r t m a n n: *Prilog zasnovanju ontologije*, prevod M. Cipre, CKD Zagreb 1976 str. 46

problemi. Takvo će ispitivanje inzistirati na opsegu danosti i naglašavati problemski sadržaj koji izrasta iz samih fenomena. Objašnjenje takve danosti u njenoj problematičnosti bit će sa stanovišta »minimuma« metafizike uvijek samo relativno. (»Freilich liegt in der Sparsamkeit positiver Aufstellungen wie in der Idee eines Minimums metaphysischer Annahme der Beweis fuer ein immer noch viel zu geringes Vertrauen zu diesen Phänomenen, die sich weit eher selbst behaupten und enthüllen, als daß sie sich einer noch so kritisch argumentierten Theoretisierung unterwerfen. Daß solches Vertrauen das Pathos seines Buches mitbestimmt, beweist die Kritik am Idealismus. Daß es nicht das herrschende und siegende Pathos ist, macht die Schwäche dieses Buches aus.«⁷ Za razliku od toga »maksimum« metafizike predstavlja zanemarivanje svih fenomena koji se »ne uklapaju u sistem«, odricanje postojanja tih fenomena ili pak nasilno (umjetno) rješenje. Tako će maksimum metafizike imati oni sistematski pokušaji koji će sve postojeće htjeti izvesti iz jednog principa, kao i oni koji će za volju sistema odbacivati šire područje fenomena.⁸

Hartmannovo određenje metafizike ovisi dakle o načinu danosti i rješivosti metafizičkih problema: »Iskustvo koje nam je povijest filozofije donijela sa nadmoćnom izvjesnošću sastoji se u tome da su rješenja metafizičkih problema samo uvjetno vahjana.«⁹ S druge strane valja dodati »da su svi pravi filozofski problemi u posljednjoj osnovi metafizički i da se ne mogu drugačije obrađivati nego na bazi jedne kritičko aporetičke svijesti njihove metafizičke sadržine.«¹⁰ Takvo stanovište je »točno shvaćanje pojma jedne »kritičke metafizike«. »Za razliku od svake druge, ova je vrsta metafizike neizbježna, naravna.«¹¹

Sve navedene konotacije odgovaraju na pitanja: gdje se pojavljuje metafizika, odnosno »ono metafizičko« i kako se pojavljuje u filozofiji, odnosno na koji se način može donositi prema »tom metafizičkom«. U svakom slučaju valja razlikovati metafizičko dani i zadani sadržaj problema (»ono metafizičko«) i povijesno filozofski danu ili zadanu formu rješavanja koja je zajednički nazvana »metafizikom«.

Donošenje sudova (metodološka zamisao)

Dosadašnja određenja i konotacije »metafizike« nisu nam omogućila odgovor na tri gore postavljena pitanja. Zbog toga valja objasniti na temelju kakvih se sudova i zamisli došlo do navedenih razlikovanja.

7. H.G. G a d a m e r: »Metaphysik der Erkenntnis. Zu dem gleichnamigen Buch von N. Hartmann«, u *Logos* XII (1923) str. 358

8. U razgovorima o navedenim temama, bilo mi je ukazano na svojevrsan paradoks: Minimum metafizike ujedno implicira i minimum rješivosti fenomenološki zadanih problema. Takav zaključak obesnažuje Hartmannovu potrebu za »proširenjem polja danosti«.

9. MS str. 16

10. MS str. 16

11. MS str. 17

»Metodologija metafizike«, kako spoznajno metafizički put N. Hartmanna naziva G. Martin,¹² ima dvije određene zadaće:

1. da ukaže na granične situacije (graničnu situaciju) pri kojima se racionalno-pojmovno spoznavanje susreće s apsolutnom granicom a da je pri tome takve naravi da nužno prelazi u »metafizičku metabazu« (drugi rod),

2. da način samog metafizičkog spoznavanja ispostavi kao iracionalan. Ne ulazeći u raspravu s ovim, u osnovi točnim sudom, navest ćemo metodološku zamisao kako je određuje sam Hartmann.

U zamisli te metodologije ne leži nikakvo prekoračivanje u drugi rod, a još manje uspostavljanje iracionalnog. Ukazivanje na granice spoznaje i na ono transinteligibilno (iracionalno) u stvari je rezultat dobiven slijedećim etapama:

- a) Fenomenologija zadobiva i opisuje izabrano fenomensko područje
- b) Aoretika ustanovljava problemske sadržaje na fenomenskom području
- c) Teorija uvjetno rješava problem metafizičkim (metafonomenskim stajalištem)

Izabrano područje u ovom je slučaju fenomen spoznaje.

»Mora postojati neka metoda kojom se ono (metafizičko, srž užeg problema spoznaje) može sadržajno osigurati. A ova se metoda mora pokazati na samoj stvari.«¹³ »Fenomen spoznaje mora se opisati tako da sveza njegovih bitnih crta kao cjelina postane pregledna i kroz to ujedno pruži jamstvo za njenu potpunost. Metodu takvog opisivanja posjedujemo danas u postupku fenomenologije... Jedna fenomenologija spoznaje kao analiza biti onoga metafizičkog u fenomenu spoznaje do danas još predstoji«¹⁴

Analiza fenomena spoznaje pokazuje da u svakoj spoznaji spoznavajuće i spoznato, subjekt i objekt spoznaje stoje jedno drugom nasuprot. Nasuprotni odnos navedenih članova ima karakter osnovne odjevljenosti ili transcendencije. Spoznaja jest relacija između tih članova. Niti jedan se član relacije ne može izlučiti, jer bi tada prestao biti subjekt ili objekt. Funkcija subjekta je da zahvaća objekt, objekta da bude zahvaćen. Zahvaćanje jest presizanje u subjektu transcendentnu i heterogenu sferu, dok je dosizanje određenosti objekta unošenje određenosti u sferu subjekta. Objekt dakle nije imanentan. Subjekt dosiže objekt isključivo kada transcendirira sebe samoga. Postoji i nešto treće uvučeno u relaciju spoznaje što nije niti subjekt niti objekt, slika ili predodžba predmeta. Zahvaćanje može biti apriorno i aposteriorno, ovisno o »predmetnosti« zahvaćenog. Fenomen zahvaćanja, prema Hartman-

12. G. Martin: *Allgemeine Metaphysik*, II 1969 Berlin, str. 76

13. MS str. 44

14. MS str. 46

nu ukazuje na bitak-o-sebi predmeta, jer spoznaja objekta mni neki o njoj neovisni bitak, ona ukazuje na »ono transobjektivno«. Na objektu valja razlikovati ono »spoznato« i ono što valja spoznati. »Intendirani objekt nije ograničen na spoznato (zbiljski objicirano). Intendirano bivstvujuće (objiciendum) i zaista objicirano (objectum) ne trebaju se pokrivati.« To nepokrivanje ukazuje na fenomen inadekvatnosti objicienduma i objectuma. Oni su razdvojeni granicom objeckije koja dijeli objiciendum u objicirano i transobjektivno. Zbog toga postoji inadekvatnost slike i predmeta, znanje neznanja, zahvaćanje nezahvaćenog, objeckija neobjiciranoga i naposljetku sam fenomen problema. Ova razlika u intendiranom totalitetu objicienduma određuje moment napetosti u relaciji spoznaje i pomičnu granicu objeckije koja rezultira potencijalnim progresom spoznaje.

Hartmann rezimira »kompleks bitnih crta« u slijedeće komplekse:

- a) relacija spoznaje (odnos subjekta i objekta)
- b) tvorevina spoznaje (slika ili reprezentacija objekta u subjektu)
- c) istina (spoznaja kao podudaranje slike s objektom)
- d) progres spoznaje (tendencija približavanja slike punoj sadržini objekta).¹⁵

Ta četiri različita pojma spoznaje (zavisna jedna od drugih) presiječaju se i stvaraju još šire fenomenско područje.

Postoji još jedan bitan aspekt (koji naglašava G. Martin): »Težište relacije spoznaje ne leži samo s onu stranu spoznatoga, nego i s onu stranu spoznatljivoga.«¹⁶ Takvo presizanje omogućuje ontološki aspekt promatranja spoznaje.

Ali tu počinju problemi.

»Analiza problema mora pokraj analize fenomena tvoriti drugi pripremni dio sa sasvim drugom zadaćom. Ovdje valja izraditi ono upitno na fenomenu, ustanoviti točke koje za filozofsko razumijevanje tek trebaju teoriju... Fiksiranje problema mora poći baš od nalaza činjenica i gdje ovaj nije unaprijed utvrđen, mora ga ono osiguravati od koraka do karaka... Gledišta postavljanja problema moraju biti slobodna prema materijama na koje se odnose; problematika mora moći neomeđano slijediti svoju samozakonitost, svoju unutarnju logiku.«¹⁷ Taj zadatak provodi aporetika. Ona uz fenomenologiju čini tek predradnju »obradi problema koja je primjerena stvari«.) Ona još uvijek stoji »s ovu stranu sve teorije, stajališta i njihove metafizike«. »Ona uspoređuje, iskušava, sondira dano, ustanovljuje sadržane nesuglasnosti i daje im oštrinu paradoksa... O prevladavanju proturječja ona ne mora brinuti, to je stvar teorije teorije.«¹⁸

15. MS str. 66

16. MS str. 68

17. MS str. 46

18. MS str. 48

Osnovne aporije mogu se svesti na pitanja: Kako je relacija spoznaje moguća? Kako može subjekt istupiti iz sebe? Kako objekt može predati svoja određenja subjektu? Kako objekt može subjektu biti dan, ako mu ipak u relaciji spoznaje ostaje transcendentan? Kako se problem uopće može riješiti? Gdje može biti kriterij istine?

Očito, radi se o pravim »spoznajnokritičkim« pitanjima koje predstavljaju bit spoznaje, »ono metafizičko u njoj« i koja osiguravaju »maksimum danosti« i »minimum metafizike«. Za naš problem nije ovom prilikom potrebno ulaziti u daljnje izlaganje analize problema spoznaje. Dovoljno je konstatirati da Hartmann preciznom analizom fenomena i problema spoznaje (koja predstavlja uopće njegove ponajbolje stranice) želi zadobiti »maksimum danosti«, kako bi izgledalo da njegovo »ontološko razrješenje spoznajnih aporija«¹⁹ počiva na »minimumu pretpostavki« (vidi bilješku 7.)

Teza da »gnoseološki fenomen transcendiraju svoju vlastitu oblast i prelazi pravolinijski u ontologijsku«²⁰ svakako počiva na nekim »činjenicama« opisanim fenomenologijom spoznaje: to su u prvom redu fenomen transinteligibilnog (produženi smjer spoznatljivoga), fenomen pomične granice objektivacije, fenomen progresiva spoznaje i fenomen težišta spoznaje s onu stranu spoznatljivoga.

No, da li je taj prelaz u ontološko »pravolinijski«, posebno je pitanje. Hartmann je svjestan da ovdje njegova teorija pronalazi pogodnu fenomenu koji bi upućivali ili dokazivali mogućnost prelaza iz »gnoseološki objiciranog« u »ontološki zadatak bitak-po-sebi«, te da je utoliko njegova teorija »tek teorija«, odnosno tek jedno metafizičko rješenje. »Ein gewisser skeptischer bzw. agnostischer Zug, was die Reichweite und Gewisheit menschlicher Erkenntnis — über die Deskription und Analyse von Phänomenen hinaus — angeht, ist bei Hartmann nicht zu übersehen.«²¹

Na mjestu gdje bi se smjela očekivati autorova teorija, odnosno razrješenje postavljenih aporija, Hartmann u maniri dobrog »Problem-denкера« započinje rasprave o pojedinimgnoseološkim i ontološkim problemima, čime se fenomenско problemski krug sve dalje proširuje. I upravo te rasprave su implicitni odgovor: teorija je utoliko relevantnija, ukoliko je specijaliziranija, odnosno: ne postoji jedinstvena teorija koja bi mogla objasniti sve postavljene probleme odjednom, jednim jedinstvenim principom.

19. G. Martin: »Aporetik als philosophische Methode« u Heimsoeth & Heiß: *N. Hartmann. Der Denker und sein Werk* Göttingen 1952, str. 249-255

20. MS str. 66

21. J. Stallmach: *Einführung zur »Erkenntnis im Lichte der Ontologi«*, Felix Meiner, Hamburg 1982, str XII

Hartmannova je metodologija striktno gledajući — znanstvena. Ne u sadržajnom smislu, jer »faktum spoznaje ne samo da faktumom znanosti nije iscrpljen, već je njime također izopačen; scijentizam ga sam krivotvori svojim unaprijed stvorenim gledištima,«²² nego u formalnom smislu: valja analizirati fenomene i zadobiti široko polje istraživanja, uspostaviti probleme na uočenim fenomenima, a tek naknadno i uvjetno dati teoriju ili njihovo objašnjenje. »Wie alles wissenschaftliche Vordringen sich in drei Hauptetappen: Phänomen, Problem, Theorie bewegt, so kann nach Hartmanns Auffassung von ihrem Wissenschaftscharakter auch die Philosophie ihre Probleme nur im Rahmen dessen stellen, was eine rechtmäßige Erfassung und Beschreibung der Phänomene ergibt.«²³

No, jedno osnovno filozofsko, spoznajnokritičko razmišljanje smije upitati: »ali koji su uvjeti mogućnosti pojavljivanja fenomena? Kako je uopće moguće da se fenomeni pojavljuju našoj svijesti? Zašto uopće jesu fenomeni?« Drugim riječima, uvjetna metafizička rješenja metafizičkih pitanja ne moraju se pojavljivati tek naknadno, a posteriori, niti se ona formiraju tek a posteriori. Odgovori na takva pitanja već bi implicirala metafizičko stajalište koje će tek omogućavati pojavljivanja (doduše ograničenog broja) fenomena.

Time se naime želi reći da fenomenologija i aporetika ne mogu biti stajališno »neutralni«, već da zanemarivanjem gore navedenih pitanja već zauzimaju određeno stajalište, ma koliko ono moglo biti plodno.

Izvlačenje zaključaka (odgovori)

1. Na postavljeno pitanje: Zašto se u naslovu knjige radi tek o *osnovnim crtama* metafizike spoznaje, autor daje slijedeći odgovor: »Ovdje se ne može raditi o nekom razvijenom sistemu ontologije, nego samo o prvom orijentiranju, ukoliko je ono potrebno za razvijanje gnoseologijskog problema. A ovo orijentiranje i ne može ići na to da isporuči jednu provedenu metafiziku spoznaje; ono može samo nabaciti osnovne crte takve metafizike, ukoliko sadržina problema za to pruža oslonac.«²⁴

Radi se dakle, prije svega, o zamisli uklapanja spoznajne u ontološku problematiku, o spoznaji »u svjetlu ontologije«. U tom smislu obrada spoznajne problematike tek je jedan vid »izgradnje realnog svijeta«, životnog zadatka o kojem autor govori u »Selbstdarstellung«.²⁵

Međutim, čak i ako se uzme u obzir opširniji, kasniji rad, držanje da je izvršeni posao u »Metafizici spoznaje« tek »naputak« smije važiti kao lažna skromnost. Ukoliko je točno da aporije spoznajne relacije

22. MS str. 49

23. Stallmach, str. XI

24. MS str. 18

25. vidi bilješku 1.

predstavljaju bit metafizike spoznaje, tj. upravo ono »metafizičko« u spoznaji, tada se ne radi samo o osnovnim crtama već i o dovršenoj (pravilno obrađenoj) tematici.

Međutim o lažnoj skromnosti ne radi se ukoliko se pod »metafizikom spoznaje« podrazumijeva sistem, kompendij znanja, povijesno-filozofskih rješenja, ili cjelokupnost čovjekovih spoznajnih sposobnosti, drugim riječima, ako se radilo o *metafici* spoznaje, a ne o metafizici spoznaje.

Postavlja se naime pitanje: što bi predstavljalo dovršenje metafizike spoznaje? Kako razumjeti odnos spoznaje i metafizike? Da li je metafizika spoznaje nešto više ili nešto manje od metafizike i spoznaje? Kako razumjeti međusobno uvjetovanje spoznajne teorije i metafizike o kojem govori Hartmann?

Ukoliko bi svaki metafizički problem (primjenice na planu etičkog ili estetskog) bio ujedno i spoznajni, tada bi bilo jasno da tema nije iscrpljena. To bi nas ujedno primoravalo da »metafiziku spoznaje« shvaćamo kao »nešto manje« od metafizike i spoznaje. Premda postoje neki navodi da drugo izdanje »Metafizike spoznaje« ne bi bilo moguće bez dovršene »Etike«,²⁶ čime bi se potkrijepila tvrdnja o identitetu metafizike i spoznaje, Hartmannov stav izgleda bitno drugačiji. O »osnovnim crtama« metafizike spoznaje radi se prvenstveno zbog uklapanja spoznajne u ontološku problematiku. No, i iz jednog drugog razloga. Za metafizička pitanja važi: »Ona se ne rješavaju, ona se samo obrađuju.« Ne možemo niti zamisliti kakve sve obrade navedenih metafizičkih problema (aporija) mogu postojati. U tom smislu, sam problem ostaje perenirajući, dok su naši odnosi i pristupi tek nabačeni, »poput povijesti — tek gorski vjetar u grčkom hramu«.

Dovršena metafizika spoznaje uključivala bi prema gore navedenom citatu njezino ontološko razriješenje koje u doba nastanka »Metafizike spoznaje« još nije bilo priređeno. No, kad bi se metafizičko u spoznaji dalo tako jednoznačno razriješiti, tada prema samom autorovom određenju više ne bi bilo metafizičko!

Ovako skolastički prilazeći »osnovnim crtama« možemo zaključiti: radi se o osnovnim crtama jedne sveobuhvatne ontološke problematike, koja je prema Hartmannu trebala tematizirati »perenirajuće« spoznajne probleme, odnosno o zadobivanju kritičkog temelja za izgradnju jedne ontologije.

Budući da obuhvaća ono bitno, metafizičko u problemu spoznaje, smatram da je »aporetika spoznaje« dovršena »metafizika spoznaje«. Takvo stanje stvari suočilo je Hartmanna sa slijedećim konzekvencijama: ili priznati da će cijela buduća ontološka izgradnja biti tek relativna u usporedbi s perenirajućim karakterom spoznajno-metafizičkih fenomena i problema, ili uopće odbaciti pojam »metafizike spoznaje« koji će prema vlastitoj analitici uvijek iznova ukazivati na malen značaj

26. Heide mann, str. 196

provedene ontološke zamisli. Rezultat je dakako bio »zaborav metafizike spoznaje«. Taj se pojam doduše i dalje upotrebljava, ali više ne kao kriterij »kritičke onotologije«. U »Prilogu zasnivanju ontologije« (str. 40—41) Hartmann bez ikakvog navođenja »metafizičko-spoznajnog konteksta« tvrdi:

»Spoznaje se — ako uopće imade spoznaje — samo biće po sebi... Spoznajna teorija, slijedeći svoj vlastiti problem, prelazi izravno u teoriju bitka. Ona zauzima, ukoliko potrebuje i priziva ontologiju, ključni položaj spram ontologijske problemske zaravni.«

2. Uz pitanje zašto se radi o »jednoj« metafizici spoznaje, mogli bismo također primijetiti da se radi o lažnoj skromnosti. Hartmann na ovo pitanje daje slijedeće odgovore:

»Prirodna sistematika ne potječe iz glave filozofa, ona leži skrivena u samim filozofskim sastojinama problema. Ona neće da bude konstruirana, već otkrivena. Čitava tajna njena zadobivanja sastoji se u vještini da se ove sastojine problema pusti govoriti čisto za sebe, da se osluhne njihove prirodne strukture... Ali to nikad ne može biti stvar nekog pojedinačnog, ograničenog istraživanja, ma koliko ono inače bilo obuhvatno i od temeljnog značaja... Pojedinac može ovdje pridonijeti samo malenkost.²⁷ »Opći utisak koji se iz ovog općeg stanja problema nameće onome tko nepristrano filozofira jest utisak silnog preobilja koje guši, pred kojim se već kao takvim, to znači kao svestranom, mnogodimenzionalnom beskonačnošću, konačni um upravo potiskuje k svojoj ograničenosti i s njom sučeljava. Vječni se problemi nepokolebljivo ravnodušno odnose spram toga da li ovo prosvjetljenje podiže ili slama... Filozofski dodir... se uspostavlja sam od sebe tamo gdje je trijezan čovjek opremljen znanstvenim poznavanjem stvari strpljivo upušta u problem... tko ne podnosi trajno prebivanje u neizvjesnome — jer već pojedini problem zahtijeva rad čitavog jednog života — i ne može izdržati »dugi dah« pravog istraživanja, tome ovdje nema pomoći, njemu se granice spoznatljivosti u bitku ne mogu pokazati.«²⁸

Kao što je vidljivo, glavni cilj Hartmannove filozofije sastoji se upravo u tome da se pokaže kako »prirodna sistematika« i »filozofske sastojine problema« svojim preobiljem i beskonačnošću daleko nadmašuju ograničenost ljudske spoznaje, čak i ondje gdje se zadržava »dugi dah« pravog istraživanja, gdje se stalno prebiva u neizvjesnome. »Filozofski dodir« je doduše moguć, ali samo ondje gdje se čitav jedan život žrtvuje za jedan problem. I to ne izvjesna spoznaja nego tek »dodir« ili »granica spoznatljivosti«. Izraz »jedna« metafizika spoznaje tek je dakle retorička (etička) figura kojom se indirektno ukazuje na položaj čovjeka »u silnom preobilju koje guši«.

Ali i ne samo to.

27. MS str. 18

28. MS str. 261-262

Kao što smo vidjeli, Hartmann pod metafizikom podrazumijeva i »metafiziku stajališta«, odnosno pokušaje posredovanja »neizlječivih heterogenosti« zbog kojih se radaju teorije i hipoteze, napore za premošćivanjem odjelitih redova stvari, prema kojima je »sama stvar« ili problem »ostatak« ravnodušan. Stvar spoznaje stoji prema pokušajima rješavanja »prirodne sistematike« ili dohvaćanja »bića kao takvog« savršeno indiferentno. Budući da »spoznaja nije nikakvo proizvođenje, stvaranje ili pravljenje predmeta, kako nas hoće poučiti idealizam starog i novog kova, nego zahvaćanje nečega što postoji prije svega spoznaje i neovisno o njoj«,²⁹ nema druge mogućnosti do slijediti »to nešto« i »pustiti da govori čisto za sebe.« Jedan odnos, rješenje toj stvari imanentne problematike, tek je *jedna* moguća metafizika te problematike. U borbi protiv apriorističkih sistema, odnosno »Systemdenkera«, Hartmannov je cilj da zadobije što šire polje fenomena a ne *jedini* mogući sistem, jedinu moguću metafiziku. Zato je »jedna« metafizika spoznaje i »osnovne crte« redundantan izraz za skromnost spoznaje prema prevladajućoj cjelini bića ili problematike.

Radi se ponovo o lažnoj skromnosti ukoliko je rad na metafizičkim sadržajima (strukturama) spoznaje principijelno dovršen. Ne vidim međutim kako bi se slijedeći Hartmannovu metodologiju taj rad mogao nastaviti.

3. Odgovora na pitanje zašto se radi o *metafizi* spoznaje ima više. Hartmann daje slijedeće odgovore:

a) »Samo neka metafizika može zahvatiti i obraditi metafizičke probleme«. ³⁰

b) »Kritička spoznajna teorija samo je metafizički zasnovana i samo je kroz to u stanju odmjeravati metafizičke probleme... kritička metafizika koja je prijeko potreban prolegomenon svakoj spoznajnoj teoriji što se kao znanost neće uhvatiti u koštac samo s logičkom strukturom ili psihičkom pojavnom formom spoznaje, nego s vječno zagonetnom metafizičkom jezgrom u njoj... svaka spoznajna teorija koja neće da promaši svoj problem mora biti metafizički orljentirana.«

c) »Značenje će ovih prevrata u pojmu kritike postati jasno svakome tko je načisto s time da svako stajališta bez razlike, upravo ukoliko je stajalište već znači metafiziku.«³¹

d) »Iskustvo koje nam je povijest filozofije donijela s nadmoćnom izvjesnošću je u tome da su rješenja metafizičkih problema uvijek samo uvjetno valjana.«³¹

Ono metafizičko u problemu spoznaje javlja se kao aporija transcendencije. To čini najbitniji sadržaj »metafizičkog«. To je prema Hart-

29. MS str. 9

30. MS str. 12

31. MS str. 16

mannu vječni problem-ostatak, ono *par excellence* metafizičko u spoznaji, u stvari ono najbitnije u fenomenu spoznaje uopće. Rješenja tog problema su moguća, ali uvijek kao uvjetno valjana (d), odnosno izvedena uvijek na temelju nekog stajališta, što opet uključuje metafiziku (c).

Pored toga, o metafizici spoznaje govori se za razliku od »nemetafizike spoznaje (logike ili psihologije spoznaje — (b)).

O metafizici spoznaje govori se dakle zbog toga što su njeni problemi nerješivi (način danosti), odnosno uvjetno rješivi pomoću »umjetnih« metafizičkih stajališta.

Logičkom konverzijom mogli bismo zaključiti iz navedenoga da jedino stajališno opredijeljeni možemo riješiti vječne probleme (ograničene spoznaje).

Naglasak kod Hartmanna međutim ne leži u rješavanju pod svaku cijenu već na uvidu da je svako moguće rješenje tek relativno.

Takav skeptički zaključak, premda izveden iz autorovih argumenata, proturječi međutim svim Hartmannovim filozofskim nastojanjima. Pravilnost fenomenološke analize i aporetike i» minimum metafizike« vi-soka je cijena za takav rezultat.

*Darko Polšek: THE NOTION »METAPHYSICS OF KNOWLEDGE« BY
NICOLAI HARTMANN*

S u m m a r y

Metaphysics of knowledge is a unique name for Hartmann's epistemology. According to it, there is a basic difference between ontological and epistemological considerations. Using knowledge at the epistemic level only, epistemology generates problems that cannot be solved by means of its own methodology. The ones that rest on ontological considerations are irreducible, they belong to the very nature of things, or to the structure of mind. Hartmann calls them »metaphysical problems«. To solve the difference between ontological and epistemological judgements, describing existence of phenomena, we have to take a certain standpoint. He calls it »metaphysics of standpoint«. That is precisely what he would like to avoid. For when we do so, we take metaphysical (metaphenomenological) assumptions, illegitimate from the phenomenological point of view. According to him, minimum of assumptions makes a maximum of metaphysics, valid for a narrow field of phenomena only, and the other way around. The prior emphasis of his »metaphysics of knowledge« is an approval of maximum of phenomena, no matter whether they can be explained or not. That is why he names his epistemology an »outline« for a broader ontological concern. The question is to be raised, nevertheless, whether the paradoxes we dealt with, on the epistemological grounds, can be solved simply by taking an ontological standpoint, or does this switch of attitude at the same time produce a »maximum of metaphysics«.